

יצחק לאור

העלבון הגדול ביותר באיטלקית

ההבדל הגדול בין טרנטיוס "הוולגרי" למקיאווולי המשכיל והמעודן היה בכך שטרנטיוס חשב כי "לכל אדם יש ערך". אצל מקיאווולי, לכל אדם יש מחיר. מזעזע? לא. זו הדרוש שמעות של ההומניזם

מנדרגולה, מאת ניקולו מקיאווולי, תירגם מאיטלקית עמרי סמית, הוצאת מאגנס, 2015, 215 עמודים

פול ואלרי כתב ב-1938: "תולדות הספרות אינם צריכים להיות תולדותיהם של הסופרים, של הצלחותיהם והצלחות יצירותיהם, אלא תולדותיה של הרוח, היוצרת או כצורה רכת של ספרות, אפשר לכתוב תולדות אלה מבלי שיוזכר אפילו סופר אחד". כאשר ניגשים לקומדיה המופלאה "מנדרגולה" (1520), שתרגום שני וחדש שלה, מעשה ידיו של עמרי סמית, ראה עכשיו אור (הראשון היה משל מנחם דורמן ונתן אלתרמן שתייגם את הפזמונים), נזכרים בהצעה הזאת של ואלרי רי, משום שהקומדיה הזאת, לבד מן העובדה שכתב אותה ניקולו מקיאווולי (חיבורו הפוליטי, "הנסיך", מלווה את הפוליטיקה המורדנית ואת משבריה למן המאה ה-16 בפירנצה, דרך דמויות הנבל אצל שייקספיר, כתיבי גראמשי והסדרה "בית הקלפים", כמוכן), אינך יכול לקרוא אותה, בכל עושרה, מבלי להתבונן גם על החוטים המהברים אותה.

ניקולו מקיאווולי. סטואציית אדיפוס קומית

צחיק. האחד מהם מספר על צעיר שחזר מפאריס לפירנצה אחרי ששמע על יופיה של בת העיר והוא חש לשכב אתה. האחר מספר על האשה שגילתה לבילי החטא, שלה כי נשיקות המאהב מתוקות מנשיקות הבעל, והחליטה להמשיך בניגמיה. כל זה אינו אומר שהקומדיה הזאת נזקקת למי ראי מקום. ובכל זאת, התרגום של עמרי סמית מעורכן מאוד וכולל גם הרבה מאוד הערות שוריים המסבירות משחקי לשון איטלקיים, ומסביר בדיחות גסות ומעודנות בדיאלוגים. ככלל, עבודתו של סמית, וגם ההקדמה המלומדת שלו, בהחלט ראוייה לכל שבה.

ובכן, רחוק מפירנצה, בפאריס ה"מושחתת" (לכל זירה אירופית היו ייצוגי שחיתות "אחרים"), ישב לו קלימקו ושמע את שבחי יופיה של לוקרציה (וגם שם זה יש לו עבר נורא, אצל אובידיוס, עבר שהפך את שמה לסמל הטוהר הימיני המחולל). שבי

חיה המילוליים גורמים לקלימקו לחזור לפירנצה ולהתאהב בה, ולרצות "דק פעם אחת", זו "הפעם האחת" הידועה לשמצה מהרבה סיבות טובות ומורבנות, זו שמצד אחד "נישואי פיגארו" משתבש בגללה ומצד שני "דון ז'ואן" בכל גלגוליו, עד מוצרט, הופך להיות "הרבה מאוד פעם אחת".

גם מהבחינה הזאת "מנדרגולה" היא ציון דרך, משום ש"הפעם האחת" של לוקרציה וקלימקו שמה קץ למשהו אלים מאוד בקומדיה העתיקה, שמבקר אנגלי חלק לשון קרא לו "פיתוי כוחני".

מכל מקום, לקלימקו יש בעיה כפולה: קודם כל, לוקרציה היפהפיה נשואה. שנית, היא נוצרייה אדוקה. ואולם, בדרך לאושרו יש גורמים מסייעים. בעלה זקן; הוא רוצה ילד והיא לא מצליחה להרות. אמה "אשת חברה" בעלת עבר מפוקפק, הרוצה באושרה של בתה וגם בכסף המוצע לה. גם הכומר אוהב מאוד כסף. לוקרציה מציינת להוראות בעלה, אמה והכומר, ובסופו של דבר, היא גם משתכנעת, באמצע "הפעם האחת", שנשיקות המאהב טובות מנשיקות הבעל הזקן. ככה היא בעצם מנצחת את כולם. היא מתעברת, היא מקבלת מחילה מהכנסייה, והעיקר, קלימקו, שרצה רק "לילה אחד", נשאר לצדה ואפילו מקבל מפתח לדירה מהבעל המקורנ. העלבון הגדול ביותר באיטלקית היה ונ"שאר Cornuto. מקורנ.

במרכז ועמדת הפאריס – כמו בכל קומדיה טובה. קלימקו מתחפש לרופא; מביאים לו את השתן של לוקרציה; הוא מציע שיקוי – דוראים, מנדרגולה – וצריך לשתות אותו, לעבד ולמות. הבעל הזקן לא רוצה למות, לכן הוא מוכן לחפש מועמד. קלימקו מתחפש לנווד, ניצוד, מובא אל הכלה המבוהלת, ורק שם מגלה לה את האמת.

המשגל עצמו מתואר באופן גאוני משלוש נקודות ראות: הכומר מספר איך ציפה שהעסק ייגמר כבו; קלימקו עצמו, המספר לנו איך התאהבה בו לוקרציה בזכות נשיקותיו הלוהטות; והבעל שמחכה בחדר הסמוך: "אמרת לי להתפשט. הוא התמהמה. הסתערת עליי כמו כלב זועם, עד שנראה לו, שע"ברו אלף שנים, עד שהוא הצליח להיחלץ מהבגדים.

הוא נשאר עירום. הפנים שלו היו מכווערות; היה לו אף מגעיל ופה מעוות... אבל אף פעם לא ראינו בשר כל כך יפה; לבן, חלק, רך. ועל הדברים האחרים אל תשאל אותי... אחרי שהכנסתי יד לבצק, רצייתי לגעת בתחתית של הקערה; וגם רצייתי לבידוק אם הוא בריא; אם היו לו שלפוחיות... אחרי שוודאתי שהוא בריא, גררתי אותו אחרי; הובלתי אותו בחושך אל חדר השינה והכנסתי אותו למיטה. ממש לפני שעזבתי את המקום, רצייתי לגעת ביד ולברוק איפה עומדים הדברים, כי אני לא אחר כזה שאפשר למכור לו גחליליות במקום מנודות... אחרי שמיששתי והרגשתי שהכל במקום, יצאתי מהחדר ונעלתי את הדלת; ירדתי אל החותנת שישבה מול האח, ובמשך כל הלילה חיכינו ודיברנו".

הבעל המקורנ הוא כמוכן קורנבן המהתלה. אין קומדיה בלי קורנבן. זהו הצד האפל של כל קומדיה, גם אצל מולייר. "תעלולי סקאפן" למשל, או "הלי" לה-12 של שייקספיר.

במאמרו על המיתוס של האביב, מ-1948, כתב נורת'רופ פריי: "הקומדיה החדשה נפרשת כמה שיכול להיות מתואר כסטואציית אדיפוס קומית. התימה העיקרית שלה היא המאמץ המוצלח של גבר צעיר לסדר את מתנגדו ולזכות בבעלות על נערה שבה בחר. המתנגד הוא בדרך כלל אביו (Senex). האב רוצה בדרך כלל באותה נערה, ובנו מרמה אותו לצורך כך, כך שהאם הופכת לבעלת הברית של הבן". מובן שהוואריאציה היא היא המייחדת כל קומדיה, אבל באמת האדיפוס המהופך מעניק לקומדיה ולחלקי הפארסה שלה את השחרור שאנחנו כל כך זקוקים לו.

הקומדיה היא סיפור ההצלחה הגדול ביותר בתרבות המערב. למן זו המכונה "הקומדיה הישנה" של אריסטופנס ועד הקומדיות הרביעיות של הוליווד הקרויות "קומדיה רומנטית", ידע ה'אנר עליות ומורדות, ובכל זאת, אניני הטעם שבקרוב הקהל הבורגני, לפי שעה, מנימוקים מוסריים, פמיניסטיים, פוליטיים, ובעיקר מתשוקה לרספקטביליות של ביקור בתיאטרון אחרי מספרה ולפני בית קפה, ידם על העליונה, והקומדיה נראית כאילו דרושה לה איוו טלטלה עזה. ההבדל הגדול בין טרנטיוס "הוולגרי" למקיאווולי המשכיל והמעודן היה טמון בכך שטרנטיוס חשב כי "לכל אדם יש ערך". אצל מקיאווולי, לכל אדם יש מחיר. מזעזע? לא. זו הדרוש שמעות של ההומניזם.